

ΕΥΡΙΠΙΔΗ *Ελένη*

Α΄ ΣΤΑΣΙΜΟ

στ. 1220-1285

Η ματαιότητα του πολέμου και η ανεξερεύνητη βούληση των θεών

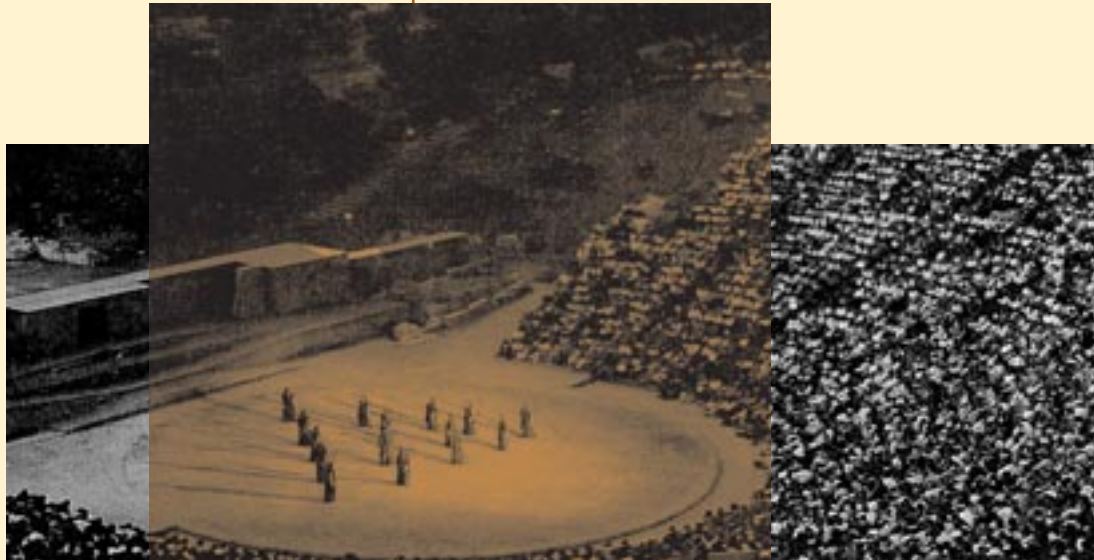
*«Άφρονες όσοι τὰς ἀρετὰς πολέμῳ λόγχαισί τ' ἀλκαίου δορὸς κτᾶσθε»
(στ. 1151-1152, μῦθ. στ. 1270-1272)*

ΠΛΟΚΗ

ΘΕΜΑΤΑ

- Η φύση και ο ρόλος των θεών
- Ο πόλεμος

Χορός Εκάβης
(Ευριπίδης, Εκάβη, Εθνικό θέατρο, 1955, σκην. Α. Μινωτής)

Α΄ ΣΤΑΣΙΜΟ

Χορός

ΧΟΡΟΣ

Α΄ ΣΤΡΟΦΗ

Εσύ που μέσα στα πυκνά
1220
σύδεντρα ζεις και πέτεσαι, απδόνα¹,
εσένα κράζω γλυκοκέλαδο πουλί
με τη λυππερή λαλιά
τον κόκκινο φουσκώνοντας λαιμό σου
βοήθα να μοιρολογήσω
1225
τα πάθη της Ελένης· κλάψε
τον πόνο και τα δάκρυα
των γυναικών της Τροίας
γι' αυτούς που θέρισε κοντάρι ελληνικό,
1230
όταν το πέλαγο αρμενίζοντας
με το βαρβαρικό σκαρί του
ο Πάρης, του χαμού ο γαμπρός²,
ήρθε με συνοδεία την Κύπριδα
στους Πριαμίδες φέροντας
1235
γάμο συφοριασμένο από τη Σπάρτη,
εσένα, Ελένη, εσένα.³

ΤΟ ΑΗΔΟΝΙ
ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΜΦΟΡΕΣ
ΤΩΝ ΤΡΩΩΝ

- ▶ *Τι ζητάει ο Χορός από το απδόνι;*
- ▶ *Πού οφείλονται οι συμφορές των Τρώων;*

Α΄ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

Με πετροβόλημα και με κοντάρι
πλήθος χαθήκαν οι Αχαιοί
και κατοικούν στον άραχλο Άδη τώρα
1240
οι δύστυχες γυναίκες τους πενθώντας
έκοψαν τα μαλλιά· απομείναν
έρμα τα σπίτια, δίχως άντρες·
κι αυτός⁴ που πάτησε μονάχος
τη θαλασόζωση Εύβοια, λαμπρές
1245
φωτιές ανάβοντας στου Καφηρέα τα βράχια,
ναύτες πολλούς ξολόθρεψε, καθώς
τις δολερές ζυγώναν λάμπεις του γιαλού.
Άνεμοι θυμωμένοι το Μενέλαο διώξαν
αλάργα από τον κάβο του Μαλέα,
1250
όταν γυρνούσε στην πατρίδα φέροντας
τ' ομοίωμα της Ήρας, του πολέμου
βραβείο ή κάλλιο την αιτία
να σφάζονται για χρόνια οι Δαναοί.

Ο ΘΡΗΝΟΣ
ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΙΚΗΤΕΣ

- ▶ *Ποιες συμφορές των Αχαιών φέρνει στο νου του ο Χορός με το θρήνο του;*

ΣΧΟΛΙΑ

1. Σύμφωνα με το μύθο, η απδόνα ήταν γυναίκα που μεταμορφώθηκε σε πουλί και θρηνεί το νεκρό γιο της, Ίτυ. Το απδόνι, με την παθητική και μελωδική του φωνή, συνδέεται με θρήνους. Παρόμοιες επικήσεις αποτελούσαν συνηθισμένο ποιητικό μοτίβο κατά την αρχαιότητα. Και η Ελένη στην Πάροδο (196 κ.εξ.) παρακάλεσε τις Σειρήνες να ενώσουν το τραγούδι τους με τους δικούς της θρήνους. Πρόκειται επομένως για μοτίβο που συναντιέται συχνά και στη νεότερη λογοτεχνία.
2. Στο πρωτότυπο *αινόγαμος* (< *αίνος* = ολέθριος). Σε άλλες μεταφράσεις αποδίδεται ως εξής: «ο έρμος εραστής» (Σταύρου), «γαμπρός θλιβερός» (Χατζηνανέσσης), «ο κακότηχος στο γάμο του» (Πατίχης), «με το ερωτικό του πάθος το λάβρο» (Δημητριάδης), «ο ξεπλανευτής» (Σφυρόερας), «ο πικρόγαμος» (Τοπούζης).
3. Χαρακτηριστικό των χορικών του Ευριπίδη είναι η αποστροφή σε ένα από τα πρόσωπα του δράματος, ακόμα κι αν αυτό δε βρίσκεται στη σκηνή (η Ελένη βρίσκεται στο ανάκτορο).
4. Πρόκειται για το Ναύηλιο και την παγίδα που έστησε στους Έλληνες. Βλέπε σχόλιο 3, σελ. 64.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Κι ενώ οι υποκριτές αποσύρονται, οι γυναίκες του Χορού απλώνονται στην ορχήστρα.

- Ο Χορός, όπως ήδη έχουμε δει, αποτελεί μια απρόσωπη ομάδα, ένα σύνολο δηλαδή με κοινά χαρακτηριστικά.
  - Ας παρατηρήσουμε την παράπλευρη φωτογραφία από μια σύγχρονη παράσταση της *Ελένης* και ας σκεφτούμε πώς οι συντελεστές της παράστασης προσπαθούν να αποδώσουν αυτό το στοιχείο.

Χορός της Ελένης
(Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελιάτος)

- Ας συγκρίνουμε την παρουσία του Χορού στη φωτογραφία που ήδη παρατηρήσαμε και στη διπλανή αγγειογραφία.

Απική μελανόμορφη κύλικα
του 6ου αι. π.Χ. με παράσταση τραγικού Χορού

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Το στάσιμο* αποτελεί ένα από τα εξωτερικά και τυπικά στοιχεία της τραγωδίας (κατά ποσόν μέρος). Πρόκειται για τραγούδια, ωδές, που τραγουδά ο Χορός στην ορχήστρα και συνθέτουν το λυρικό στοιχείο της τραγωδίας. Γράφονταν σε λυρικά μέτρα, διαφορετικά από ό,τι τα επικά-διαλογικά μέρη, και στη δωρική διάλεκτο από σεβασμό στην παράδοση του διθυράμβου.
  - Ας εντοπίσουμε στο μεταφρασμένο κείμενο τα στοιχεία εκείνα, που επιβεβαιώνουν ότι πρόκειται για λυρικό και όχι επικό-διαλογικό μέρος του δράματος.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

ΤΟ ΑΗΔΟΝΙ ΚΑΙ Ο ΘΡΗΝΟΣ

«Τ' ἀδόνια δε σ' ἀφίνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες.»
Αηδόνι ντροπαλό, μες στον ανασασμό των φύλλων,
συ που δωρίζεις τη μουσική δροσιά του δάσους
στα κωρισμένα σώματα και στις ψυχές
αυτών που ξέρουν πως δε θα γυρίσουν.

Γ. Σεφέρης, «Ελένη» (απόσπασμα)
(Από το Γ. Σεφέρης, *Ποιήματα*, Ίκαρος)

Τ' ἀδόνια της Ανατολής και τα πουλιά της Δύσης
κλαίγουν αργά, κλαίγουν ταχιά, κλαίγουν το μεσημέρι,
κλαίγουν την Αντριάνοπολη την πολυκρουσεμένη, [...]

Δημοτικό τραγούδι, *Το κρούσος της Αντριάνοπολης*
(απόσπασμα)
(Από το Ν. Γ. Πολίτη, *Δημοτικά τραγούδια*, Παράδοση)

Β' ΣΤΡΟΦΗ

Τι ἴναι θεός, τι μη θεός,
 και τι ἴναι ανάμεσά τους⁵; 1255
 Ποιος θα το πει θνητός πως το ἴβρε,
 καιρό πολύ εξετάζοντας τα πάντα,
 μια και το βλέπει, εδῶ κι εκεί
 των θεών οι γνώμες να πηδούν
 και πάλι στο ενάντιο να γυρνάνε 1260
 ανέλπιστα κι αλόγιαστα;⁶
 Ελένη, εἶσαι του Δία θυγατέρα⁷
 σαν άσπρος κύκνος ο γονιός σου
 στον κόρφο σ' έσπειρε της Λήδας.
 Ὑστερα σ' ὄλη την Ελλάδα σε είπαν 1265
 άδικη, άπιστη, άθην, προδότρα
 μες στους ανθρώπους δεν υπάρχει
 τίποτα σίγουρο· στων θεών μόνο
 τα λόγια βρήκα την αλήθεια.⁸

ΟΙ ΣΚΟΤΕΙΝΟΙ ΘΕΟΙ

- ▷ Ποιες σκέψεις διατυπώνει ο Χορός για τους θεούς και τις παρεμβάσεις τους;
- ▷ Σε ποια δεινά της Ελένης αναφέρεται ο Χορός;

Β' ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

Ανέμυαλοι ὅσοι αποζητούν τη δόξα 1270
 με λόγχες και με δυνατά
 στον πόλεμο κοντάρια,
 λογιάζοντας αστόχαστα πως έτσι
 θα πάσουν των θνητών τις συμφορές·
 γιατί, αν το δίκιο σου ζητάς με το αίμα, 1275
 η αμάχη δε θα λείπει από τον κόσμο·
 γι' αυτήν οι Πριαμίδες πήγαν
 κάτω στη γης, ενώ μπορούσαν
 μονάχα με τα λόγια, Ελένη,
 τέλος να δώσουνε στην έχθρα. 1280
 Τώρα στον Άδη ἴναι βαθιά χωμένοι,
 τα κάστρα τους φωτιά τα ἴχει σαρώσει
 σαν κεραυνός του Δία κι εσύ
 πέρασες βάσανα και βάσανα
 που αβάσταχτους σηκῶσαν θρήνους. 1285

ΤΟ ΠΑΡΑΛΟΓΟ
ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

- ▷ Ποιους θεωρεί «άμυαλους» ο Χορός και γιατί;
- ▷ Τι αντιπροτείνει;

ΣΧΟΛΙΑ

5. *ανάμεσά τους*: σύμφωνα με μια ερμηνεία, πρόκειται για τους «δαίμονες», οι οποίοι ήταν μεσολαβητές μεταξύ θεών και ανθρώπων και για το λόγο αυτό κατοικούσαν μεταξύ γης και ουρανού. Σύμφωνα με μια άλλη ερμηνεία, ο Χορός αναφέρεται σε αυτούς οι οποίοι έχουν και θεϊκή και ανθρώπινη υπόσταση (ημίθεοι, ήρωες...), κατηγορία στην οποία ανήκει και η Ελένη.
6. Σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή, το νόημα των στίχων 1254-1261 είναι: *Τι είναι θεός, τι μη θεός και τι το ανάμεσά τους; Ποιος άνθρωπος θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι το βρήκε; (Κανείς). Πιο μακριά στη γνώση των θεών έφτασε εκείνος που βλέπει ότι οι αποφάσεις τους πηγαίνουν μια εδῶ και μια στην αντίθετη κατεύθυνση, ανέλπιστα και απροσδόκτα*. Τα λόγια αυτά θα συμφωνούσαν και με τη ρήση του Αγγελιαφόρου στους στίχους 786 κ.ε. *Δυσκολονόητος ο θεός...*
7. Από τη γενική διαπίστωση ο Χορός περνάει στο παράδειγμα, την περίπτωση της Ελένης, που επιβεβαιώνει αυτήν τη διαπίστωση (όπως και ο Αγγελιαφόρος στις ρήσεις του).
8. *στων θεών μόνο τα λόγια βρήκα την αλήθεια*: και αυτοί οι στίχοι προβληματίζουν τους μελετητές, καθώς η απόλυτη βεβαιότητα δύσκολα συμβιβάζεται με το σκεπτικισμό που αποπνέουν οι προηγούμενοι στίχοι· γι' αυτό υποστηρίχθηκε ότι στο σημείο αυτό ο Ευριπίδης προσπαθεί να αποφύγει την κατηγορία για ασέβεια. Άλλοι μελετητές, βασιζόμενοι στο γεγονός ότι οι στίχοι παραδόθηκαν φθαρμένοι, διορθώνουν το κείμενο και το ερμηνεύουν ως εξής: *δεν ξέρω τι να πω· ακατανόητο είναι πώς δρουν οι θεοί*.

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

Το Στάσιμο φαίνεται να μη συνδέεται άμεσα με το συναισθηματικό κλίμα που δημιούργησαν στο προηγούμενο Επεισόδιο η αναγνώριση των δύο συζύγων και η κατάστρωση του σχεδίου απόδρασης. Ενώ δηλαδή το σχέδιο Ελένης-Μενέλαου εξελίσσεται, ο Χορός θρηνεί και στοχάζεται. Κάποια από τα θέματα που θα μπορούσαμε να συζητήσουμε στο Χορικό αυτό είναι:

- **Η θέση του Στασίμου στο έργο:**
  - η νοηματική του συνάφεια με όσα προηγήθηκαν·
  - η συμβολή του στην εξέλιξη της δράσης.
- **Ο ρόλος και η φύση των θεών:** Ο Χορός στη β' στροφή επαναφέρει κι επεκτείνει τον προβληματισμό του Αγγελιαφόρου σχετικά με τους θεούς. Ο Ευριπίδης μέσω του Χορού φιλοσοφεί και πάλι «από σκηνής». Για τους στίχους αυτούς, έχουν προταθεί διάφορες ερμηνείες, από τις οποίες οι κυριότερες είναι:
  - αμφισβητείται η ύπαρξη θεών·
  - αμφισβητείται το αλάθτο της θεϊκής δράσης·
  - αμφισβητείται η ικανότητα του ανθρώπου να συλλάβει την ουσία του θεού·
  - επισημαίνεται το απρόβλεπτο της επέμβασης των θεών.

Ποιες ερμηνείες σας φαίνονται βάσιμες λαμβάνοντας υπόψη:

- την επίδραση που άσκησαν οι Σοφιστές στον Ευριπίδη·
- τα ιστορικά γεγονότα της εποχής και τη δυσοίωνη για την Αθήνα προοπτική ως προς την έκβαση του πολέμου.

- **Ο πόλεμος:** Πολλές αναφορές έγιναν ως τώρα στον πόλεμο.
  - Ας θυμηθούμε μερικές. (Μπορούμε να αντιλήσουμε υλικό από την αποδελτίωση τη σχετική με το θέμα αυτό).
  - Εδώ είναι ο Χορός που εκφράζει το αντιπολεμικό μήνυμα. Ας παρακολουθήσουμε τις σκέψεις του. Προσθέτουν κάτι παραπάνω σε όσα έχουν αναφερθεί μέχρι τώρα στο έργο για το θέμα αυτό;
- Ας δούμε συνολικά το Στάσιμο: θεοί, πόλεμος... σκέψεις του Χορού, ενός συνόλου δηλαδή που εκφράζει δημόσια την αμφισβήτησή του. Θα μπορούσε να συσχετισθεί η δημόσια αυτή έκφραση με το πολίτευμα που επικρατούσε;

Χορός (Ευριπίδης, Τρωάδες, Εθνικό θέατρο, 1983, σκην. Σ. Ντουφεξής, κίνηση Ν. Ζούκα)

Από την κινηματογραφική ταινία Τρωάδες (σκην. Μ. Κακογιάννης)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 2

ΜΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΝΤΙΠΟΛΕΜΙΚΗ ΚΡΑΥΓΗ

Δευτέρα 29 Ιουνίου 1992:

Δεν μπορώ πια τους βομβαρδισμούς! Και τις οβίδες που πέφτουν! Και τους νεκρούς! Και την απελπισία! Και την πείνα! Και τη δυστυχία! Και το φόβο! Η ζωή μου δεν είναι όλα αυτά [...]

Δευτέρα 15 Μαρτίου 1993:

[...] Δεν υπάρχουν πια παιδικές φωνές, ούτε παιχνίδια. Τα παιδιά δε μοιάζουν πια με παιδιά. Τους πήραν την παιδική τους ηλικία και χωρίς παιδική ηλικία δεν υπάρχουν παιδιά [...]

Από το ημερολόγιο της Ζλάτα Φιλίποβιτς, ενός κοριτσιού 11 χρόνων από το Σεράγεβο, που δημοσιεύτηκε στον ημερήσιο Τύπο (Νέα Ελληνικά, ΤΕΕ, 1ος κύκλος, Α' Τάξη, ΟΕΔΒ, 2004)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Αν είχε σωθεί μόνο αυτό το απόσπασμα από το έργο, ποια στοιχεία θα μας επέτρεπαν να καταλάβουμε ότι πρόκειται για στάσιμο; Ποια στοιχεία περιεχομένου θα μας βοηθούσαν να υποθέσουμε ότι πρόκειται για απόσπασμα από έργο του Ευριπίδη;
2. Να διακρίνετε την α΄ αντιστροφή σε μικρότερες ενότητες. Ποιον πλαγιότιπλο θα δίνετε σε καθεμιά από αυτές;
3. «Θέλησαν να κάνουν τα συγγράμματά του [του Πρωταγόρα] στάχτη, γιατί έγραψε πως ούτε ξέρει ούτε μπορεί να διακρίνει ποιοι και ποιες λογής είναι οι θεοί, λόγια διατυπωμένα με κάθε προσοχή, που όμως δεν του βγήκαν σε καλό» (Σέξτος Εμπειρικός, *Προς Μαθηματικούς*, 9, 56, μπφ. Ν. Σκουτερόπουλος, στο *Η Αρχαία Σοφιστική*, Γνώση).
Ποιες ομοιότητες βρίσκετε ανάμεσα στις αντιλήψεις αυτές του Πρωταγόρα και τον προβληματισμό που εκφράζεται στη β΄ στροφή;
4. Ο Χορός στην αρχαία τραγωδία είναι δυνατόν να:
  - προωθεί τη δράση όπως και οι υποκριτές·
  - εξυπηρετεί πρακτικές ανάγκες (π.χ. αλλαγή κοστούμιών, κάλυψη ενός χρονικού κενού)·
  - εκφράζει τις απόψεις του μέσου θεατή ή του ποιητή·
  - δημιουργεί ένα είδος μουσικού διαλείμματος που ξεκουράζει το θεατή·
  - με τους στοχασμούς του δίνει ένα βαθύτερο νόημα σε όσα συμβαίνουν.
 Με ποιους από αυτούς τους τρόπους λειτουργεί κατά τη γνώμη σας σε αυτό το Στάσιμο ο Χορός;
5. Ξαναγράφοντας τη β΄ στροφή. Προσπαθήστε να μεταγράψετε σε πεζό μη λογοτεχνικό λόγο τα λόγια του Χορού. Τι χάνει και τι κερδίζει το κείμενο με μια τέτοια μεταγραφή;

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Όπως είπαμε, ο Χορός αποτελεί μια ομάδα και συμπεριφέρεται σαν να είναι ένα πρόσωπο. Επιλέξτε μια μικρή ενότητα του Στασίμου (π.χ. μια στροφή ή μια αντιστροφή) και στη συνέχεια, δουλεύοντας σε ομάδες, αναζητήστε και δοκιμάστε τρόπους εκφοράς του λόγου που να προβάλλουν αυτό το χαρακτηριστικό του Χορού.

ΕΡΓΑΣΙΑ

Πολλά από τα χορικά του Ευριπίδη, όπως η β΄ αντιστροφή στο συγκεκριμένο Στάσιμο, είναι αντιπολεμικές κραυγές. Αξιοποιώντας στοιχεία από αυτά (π.χ. χορικά από *Τρωάδες*, *Φοίνισσες*, *Ικέτιδες*), προσπαθήστε να δημιουργήσετε μια εφημερίδα τοίχου για την τάξη σας με αντιπολεμικό περιεχόμενο. Μπορείτε, για παράδειγμα, να κάνετε μια σύνθεση, που να περιλαμβάνει φράσεις ή αποσπάσματα από τα χορικά του Ευριπίδη, αποσπάσματα από μεταγενέστερα και σύγχρονα κείμενα που ανθολογούνται στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, μαρτυρίες, άρθρα από τον ημερήσιο και περιοδικό τύπο, φωτογραφίες, εικόνες από έργα τέχνης, στίχους από τραγούδια ελληνικά και ξένα κ.ά.

ΘΕΜΑΤΑ
ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Οι γυναίκες του Χορού εκφράζουν τον προβληματισμό τους για τους θεούς και την τύχη, προβληματισμοί που έχουν διατυπωθεί και σε άλλα σημεία της *Ελένης*. Ήρθε λοιπόν η ώρα να αρχίσετε να αξιοποιείτε το υλικό που συγκεντρώσατε μέχρι τώρα. Αφού ταξινομήσετε τα δελτία σας, παρουσιάστε τα αποτελέσματα της έρευνάς σας για τα θέματα:

- Η φύση και η δράση των θεών στον κόσμο του Ευριπίδη.
- Τα απρόοπτα περιστατικά και ο ρόλος της τύχης στην *Ελένη* του Ευριπίδη.

Γ' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

στ. 1286-1424

Από την επινόηση του σχεδίου απόδρασης στην εφαρμογή του

*«Ἄλλ', ὡς ἔοικε, πάντα διαπεπραγμένα ἤρρηχα»
(στ. 1178, μπφρ. στ. 1299)*

ΠΛΟΚΗ

- Η εμφάνιση του Θεοκλύμενου
- Η εξύφανση του δόλου
- Η εξαπάτηση του Θεοκλύμενου

ΘΕΜΑΤΑ

- Ο δόλος
- *Είναι και φαίνεται*
- Γνώση και άγνοια
- Η καινή Ελένη – η Ελένη της παράδοσης
- Τραγωδία ή τραγικωμωδία

*Ελένη – Μενέλαος
(Α. Λαδικού – Δ. Καρέλλης, Κ.Θ.Β.Ε., 1982,
σκην. Α. Βουτσινάς)*

Γ' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

Θεοκλύμενος – Ελένη – Μενέλαος

ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΣ	Σε χαιρετάω μνήμα του πατέρα ¹ γι' αυτόν το λόγο σ' έθαψα, Πρωτέα, ο Θεοκλύμενος εγώ ο βλαστός σου, στο ξέπορτο κοντά, να σου μιλάω βγαίνοντας είτε μπαίνοντας στο σπίτι. ² Δούλοι, τους σκύλους πάρτε στο παλάτι και τις παγίδες τούτες για τ' αγρίμια. Με τον εαυτό μου έχω πολύ θυμώσει. Τους κακούς ³ δίκως τιμωρία ν' αφήσω; Να, κάποιος Έλληνας, μου είπαν, ήρθε στον τόπο κι οι φρουροί δεν τον ενιώσαν' κατάσκοπος; Ή θέλει την Ελένη ν' αρπάξει; Άμα τον πιάσω, θα πεθάνει. Άα!	1290	ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΥ ▶ Σε ποιους απευθύνεται ο Θεοκλύμενος;
	Όλα τελειώσαν, φαίνεται' έχει αφήσει τον τάφο η Τυνδαρίδα, πάει την πήραν. ⁴ Έε, τις αμπάρες βγάλτε· ⁵ σκλάβοι, ανοίχτε γοργά τους στάβλους, φέρτε τ' άρματα έξω, ⁶ μήπως, γιατί ξαστόκησα, ξεφύγει κρυφά απ' τη χώρα ⁷ η ποθητή γυναίκα. Άα, σταματήστε' εδώ μπροστά μας είναι, δεν έφυγαν αυτοί που κυνηγάμε.	1295	ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΤΟΥ ▶ Ποια είναι η ψυχική του κατάσταση και πού οφείλεται;
	Γιατί φόρεσες μαύρα, τα μαλλιά σου γιατί έκοψες, Ελένη, γιατί τρέχουν τα δάκρυα στην όψη σου απ' το κλάμα; Όνειρα μη σε τρόμαξαν το βράδυ, χρησμούς κακούς σου δώσανε στο σπίτι ⁸ κι έχεις παραλοΐσει από τη θλίψη;	1300	▶ Ποιες διαταγές δίνει;
ΕΛΕΝΗ	Αφέντη, –τώρα πια έτσι θα σε λέω ⁹ – πέθανα, δεν υπάρχω κι όλα πάνε.	1305	
ΘΕΟ. ΕΛΕ.	Τι τρέχει; Ποια σε βρήκε δυστυχία; Πώς να το πω; Ο Μενέλαός μου πάει.	1310 1315	

ΣΧΟΛΙΑ

1. *μνήμα του πατέρα*: ο τάφος του Πρωτέα, για λόγους που εξυπηρετούν το έργο, παίρνει τη θέση των αγαλμάτων που συνήθως βρίσκονταν μπροστά στα σπίτια (*θεοί πατρώοι*) και συχνά χαιρετίζουν οι ήρωες.
2. Για τους αρχαίους ήταν αδιανόπη η ύπαρξη τάφου τόσο κοντά σε κατοικία· γι' αυτό τα λόγια του Θεοκλύμενου, πέρα από το ότι δίνουν στοιχεία για το χαρακτήρα του, δικαιολογούν στους παραξενεμένους Αθηναίους θεατές και την ύπαρξη του τάφου δίπλα στο ανάκτορο.
3. Εννοεί τους στρατιώτες του, που παραμέλησαν τα καθήκοντά τους και άφησαν να μπει στη χώρα κάποιος Έλληνας.
4. Η Ελένη έχει μπει στο παλάτι, για να αλλάξει εμφάνιση (ρούχα και προσωπείο). Ο Θεοκλύμενος όμως, επειδή δεν τη βλέπει στη συνθησμένη της θέση, συμπεραίνει ότι έχει φύγει από την Αίγυπτο μαζί με τον ξένο και αποφασίζει να τους καταδιώξει. Ο Μενέλαος, καθώς «έχει ζαρώσει στον τάφο» (βλ. στ. 1323), δεν είναι ορατός από το Θεοκλύμενο.
5. Μάλλον εδώ εννοεί τις πόρτες των στάβλων και των αποθηκών με τα πολεμικά άρματα, που βρίσκονταν στην εσωτερική αυλή του ανακτόρου.
6. Με την εντολή του Θεοκλύμενου πιθανόν να αδειάζει η σκηνή από τους δούλους, που ίσως φεύγουν, για να φέρουν τα όπλα.
7. Ο Θεοκλύμενος φαντάζεται ότι η Ελένη και ο άγνωστος Έλληνας δραπετεύσαν από τη στεριά. Αυτό θυμίζει το σχέδιο απόδρασης που είχε προτείνει ο Μενέλαος.
8. Όνειρα και χρησμοί ήταν για τους αρχαίους «σήματα», που φανέρωναν στους ανθρώπους τη βούληση των θεών.
9. Η Ελένη, αρχίζοντας να εξυφαίνει το δόλο, προσφωνεί το Θεοκλύμενο *αφέντη*, υπονοώντας πως αλλάζει τη στάση της απέναντί του.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Το τραγούδι τελειώνει...

- Στο σκηνικό χώρο εισβάλλουν με θόρυβο νέα πρόσωπα.
  - Ποια είναι αυτά και από πού μπαίνουν;
  - Πώς ξεχωρίζει ανάμεσά τους ο Θεοκλύμενος;
  - Ας φανταστούμε την κίνησή τους και ας σημειώσουμε την πορεία τους στη διπλανή αναπαράσταση του αρχαίου θεάτρου.
- Πρόσωπα, κοστούμια, σκηνικά αντικείμενα, ακουστικά «φεφέ»...
  - Ποια ατμόσφαιρα δημιουργούν;

Εικονική αναπαράσταση του αρχαίου θεάτρου της Επιδαύρου

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Η εμφάνιση του Θεοκλύμενου έχει προοικονομηθεί από τις αναφορές της Ελένης, της Γερώντισσας και της Θεονόης. Έχουμε ήδη σχηματίσει ως τώρα γι' αυτόν μια πρώτη εικόνα...
  - Ποια είναι αυτή; Σε ποια σημεία επιβεβαιώνεται και σε ποια διαψεύδεται;
  - Ποια συναισθήματα και ποιες προσδοκίες δημιουργούνται στο θεατή που βλέπει το Θεοκλύμενο να δείχνει ιδιαίτερο σεβασμό προς το νεκρό πατέρα του;
- «Τι τρέχει; Ποια σε βρήκε δυστυχία;» (στ. 1315): Με αυτήν τη φράση αρχίζει μια σιχομυθία, μια μορφή διαλόγου που έχουμε συναντήσει και σε άλλα σημεία του έργου.
  - Δοκίμασε να ανακοινώσεις σε συνεχή αφήγηση τις πληροφορίες για το θάνατο του Μενέλαου, που αποτελούν το βασικό θέμα της σιχομυθίας Θεοκλύμενου-Ελένης. Τι αλλάζει;

Ένας αυταρχικός γένης, ο Αίγισθος (Σοφοκλής, Ηλέκτρα, Στ. Κυριακίδης, Εθν. Θέατρο, 1996, σκην. Λ. Κονιόρδου)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Η ΑΛΑΖΟΝΕΙΑ ΤΟΥ ΜΟΝΑΡΧΗ

[...] Πώς λοιπόν μπορεί να είναι κάτι πρόσφορο η μοναρχία, όπου επιτρέπεται στον ανεύθυνο να κάνει αυτά που θέλει; Σίγουρα, ακόμα και ο καλύτερος από όλους τους ανθρώπους, αν αποκτήσει τέτοια εξουσία, θα παύει πια να σκέπτεται με τον ίδιο τρόπο. Από τα αγαθά που έχει στα χέρια του γεννιέται μέσα του η αλαζονεία [...].

Ηρόδοτος III, 80 (μτφρ. Λ. Ζενάκος)
(Από το Ηρόδοτου Ιστορία, Γκοβόστης)

μοναρχία: μορφή πολιτεύματος σύμφωνα με την οποία η εξουσία ανήκει σε ένα φυσικό πρόσωπο, συνήθως βασιλιά ή αυτοκράτορα [...] Απόλυτη ~, στην οποία ο μονάρχης ασκεί την εξουσία χωρίς κανένα νομικό περιορισμό.

Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, Ίδρυμα Μαν. Τριανταφυλλίδη

Ο μονάρχης Φαραώ Ραμσής Β΄. Ο όγκος του γλυπτού αντιστοιχεί στο μέγεθος της εξουσιαστικής του επιβολής

ΘΕΟ.	Δε χαίρομαι γι' αυτά κι ας με συμφέρουν. ¹⁰		
ΕΛΕ.	Πώς το 'μαθες; Σου το 'πε η Θεονόη;		
ΘΕΟ.	Κι αυτή ¹¹ και τούτος που είδε το χαμό του.		
ΕΛΕ.	Ἦρθε κανείς με ξάστερες ειδήσεις;	1320	▶ Πώς ερμηνεύει ο θεοκλύμενος το «πένθος» της Ελένης;
ΘΕΟ.	Ναι· κι όπου λογιάζω αυτός ¹² ας φτάσει.		
ΕΛΕ.	Πού είναι; Ποιος; Καθάρια πες να μάθω.		
ΘΕΟ.	Αυτός που 'χει ζαρώσει εκεί στον τάφο. ¹³		
ΕΛΕ.	Ω! Απόλλωνα ¹⁴ , κουρέλια η φορεσιά του.		
ΘΕΟ.	Κι ο άντρας μου τα ίδια θα φορούσε.	1325	▶ Ποιες «πληροφορίες» του δίνει η Ελένη;
ΕΛΕ.	Ο τόπος του ποιος είναι; Πού έχει αράξει;		
ΘΕΟ.	Ἐλληνας, Αχαιός, του αντρός μου ναύτης.		
ΕΛΕ.	Για του Μενέλαου το χαμό τι λέει;		
ΘΕΟ.	Τέλος φριχτό, τα κύματα τον πήραν.		
ΕΛΕ.	Ταξίδευε σε θάλασσες βαρβάρων;	1330	▶ Ποιες είναι οι επιφλάξεις του;
ΘΕΟ.	Τσακίστηκε στα βράχια της Λιβύης.		
ΕΛΕ.	Και πώς αυτός δε χάθηκε μαζί του;		
ΘΕΟ.	Οι ταπεινοί παρά οι τρανοί γλιτώνουν.		
ΕΛΕ.	Του καραβιού πού να 'ναι τα συντρίμια;		
ΘΕΟ.	Εκεί που αυτός κι όχι ο Μενέλαος να πνιγόταν. ¹⁵	1335	▶ Πώς η Ελένη τις αμβλύνει;
ΕΛΕ.	Κείνος εκάθη. Με ποιο ἦρθε αυτός καράβι;		
ΘΕΟ.	Τον πήραν κάποιοι ναύτες, όπως λέει.		
ΕΛΕ.	Κι αυτή που αντί για σένα ήταν στην Τροία;		
ΘΕΟ.	Τον ίσκιο λες; Ψηλά στα ουράνια πήγε.		
ΕΛΕ.	Πρίამε, Τροία, του κάκου σάς χαλάσαν.	1340	
ΘΕΟ.	Υπόφερα πολλά κι εγώ μαζί τους.		
ΕΛΕ.	Τον άντρα σου τον έθαψαν ή όχι; ¹⁶		
ΘΕΟ.	Ἄταφος μένει· αχ! μαύρες συμφορές μου. ¹⁷		
ΕΛΕ.	Γι' αυτό και τα ξανθά μαλλιά έχεις κόψει;		
ΘΕΟ.	Όπου κι αν είναι τώρα, τον πονάω.	1345	
ΕΛΕ.	Σωστά θρηνείς γι' αυτήν τη δυστυχία... ¹⁸		
ΘΕΟ.	Εύκολα ξεγελιέται η αδελφή σου ¹⁹ ;		
ΕΛΕ.	Όχι· κι εδώ στον τάφο ακόμη θα 'σαι; ²⁰		

ΣΧΟΛΙΑ

10. Τα λόγια αυτά πιθανόν ο θεοκλύμενος να μην τα απευθύνει στην Ελένη, αλλά να τα λέει παράμερα. Εκφράζουν τη χαρά του για τον ανέλπιστο θάνατο του ανηπάλου.
11. Η Ελένη εδώ ψεύδεται εμπλέκοντας τη Θεονόη, προκειμένου να μην αποκαλυφθεί το σχέδιό της.
12. Το «αυτός» είναι δίσημο. Η Ελένη εννοεί το Μενέλαο και δίνει μια ευχή, ενώ ο θεοκλύμενος θεωρεί ότι αναφέρεται στο ναυαγό, για τον οποίο η Ελένη διατυπώνει μια κατάρα.
13. Ο Μενέλαος, που έμεινε έως τώρα κρυμμένος στον τάφο του Πρωτέα, γίνεται πλέον μέρος του σχεδίου της Ελένης.
14. Η αναφορά στο όνομα του Απόλλωνα δείχνει ζωντανή έκπληξη. Ο Απόλλωνας ήταν ο θεός που απέτρεπε το κακό και γι' αυτό ονομαζότανε *αποτρόπαιος*.
15. Η Ελένη απαντά με αυτή την «κατάρα» και την προσοιοπιτή θλίψη για το Μενέλαο στην προηγούμενη ερώτηση του θεοκλύμενου, που θα μπορούσε να οδηγήσει στην αποκάλυψη των συντρόφων του Μενέλαου.
16. Με αυτή την ερώτηση ο θεοκλύμενος δίνει τη δυνατότητα στην Ελένη να αναπτύξει το σημαντικότερο τμήμα του σχεδίου εξαπάτησης.
17. Οι αρχαίοι πίστευαν ότι, μέχρι να ταφεί ο νεκρός, η ψυχή του δεν μπορούσε να ψυχάσει. Γι' αυτό θεωρούσαν φοβερό το θάνατο στη θάλασσα.
18. Ο τόνος του θεοκλύμενου είναι μάλλον ερωτηματικός· αμφιβάλλει αν είναι αληθινή η πληροφορία για το θάνατο του Μενέλαου.
19. Αναφέρεται στη Θεονόη, της οποίας έχει εξασφαλίσει τη σιωπή. Με την ερώτηση αυτή η Ελένη απαντά στο θεοκλύμενο.
20. Η ερώτηση του θεοκλύμενου κρύβει κάποια δγκτικότητα και ειρωνεία. Ο λόγος της Ελένης, που ακολουθεί, έρχεται ως απάντηση σε αυτή την ειρωνεία.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Οι δραματικοί ποιητές με το κείμενό τους, ανάμεσα σε άλλα, έπρεπε να υποκαταστήσουν τις εκφράσεις των υποκριτών.
  - Ας σκεφτούμε γιατί. Ποιες φράσεις του κειμένου λειτουργούν ως δείκτες για την ενδυμασία και το προσωπείο της Ελένης και του Μενέλαου; Ποιες αναφέρονται σε εκφράσεις τους;
  - Ας παρατηρήσουμε τη διπλανή φωτογραφία. Ποιες επιπλέον δυνατότητες έχει ένας σύγχρονος ηθοποιός, για να αποδώσει τα συναισθήματα του ήρωα που υποδύεται;

Θραύσμα αγγείου με παράσταση ηθοποιού που κρατά προσωπείο (4ος αι. π.Χ.)

Ανιγόνη (Κ. Καραμπέτη, Σοφοκλής, Ανιγόνη, Εθν. Θέατρο, 1995, σκην. Μ. Βολανάκης)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Η Ελένη, στην προσπάθειά της να σώσει τη ζωή τη δική της και του Μενέλαου, ζητά από το Θεοκλύμενο να της επιτρέψει να θάψει τον άντρα της.
  - Ας αναζητήσουμε τους τρόπους με τους οποίους επιδιώκει να πετύχει το στόχο της.
- Ας θυμηθούμε ότι ο Ευριπίδης αξιοποιώντας το είδωλο παρουσίασε ως τώρα μια Ελένη διαφορετική από ό,τι την ήθελε η παράδοση.
  - Μπορούμε να συζητήσουμε αν στο Επεισόδιο αυτό ο ποιητής συνεχίζει να ανατρέχει το μύθο ή αξιοποιεί και στοιχεία της παράδοσης.
  - Ποιες σκέψεις σου γεννιούνται για τη σχέση του δημιουργού με τη μυθική παράδοση;
- Ο Θεοκλύμενος δείχνει ζωηρό ενδιαφέρον για την ταφή του Μενέλαου.
  - Ας αναζητήσουμε τις αιτίες αυτής της συμπεριφοράς και ας εξετάσουμε πώς αυτή υπηρετεί την οικονομία του έργου.

Ελένη (Κ. Λαδοπούλου, Εταιρεία Θεάτρου «Η άλλη πλευρά», 2004, σκην. Α. Μιχάπουλος)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 2

ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ ΣΤΟΥΣ ΝΕΚΡΟΥΣ

[...] και πάντοτε τη μαγνίπιζαν οι λέξεις των θαλασσινών, τις αποσπούσε μία μία μέσα από τις φράσεις τους και δεν τις ξεχνούσε ποτέ. Είχε λοιπόν σημειώσει τόπους ναυαγίων κι ήθελε να ρίξει κόλλυβα στη μνήμη των χαμένων. Κουβαλούσε τέσσερα πέντε σακουλάκια, τα είχαν ψάξει στο μοναστήρι του Αϊ-Νικόλα, όπως πάντα εδώ και χρόνια. [...]

Η θάλασσα ήταν ήσυχη, με την αλαζονεία που επέβαλλε ο μύθος της περιοχής, έκαναν τον σταυρό τους, η Όρσα έγειρε στα ρέλια¹ και σκόρπισε τα κόλλυβα στα αφρισμένα νερά, ο Θεός ας αναπαύσει την ψυχή τους, είπε ο Νίκος: [...]

1. ρέλια: κουραστί πλοίου

Ι. Καρυστιάνη, Μικρά Αγγλία, Καστανιώτης

...οι αρχαίοι Αιγύπτιοι ανέπτυξαν ένα ολοκληρωμένο σύστημα προστασίας του σώματος και της ψυχής του νεκρού, που περιελάμβανε ένα συνδυασμό από νεκρικές πρακτικές και τελετουργικά δρώμενα (ταρίχευση, [...], σαρκοφάγοι, μνημειακή αρχιτεκτονική) [...]. Η διατήρηση του σώματος του νεκρού σε καλή κατάσταση μετά το θάνατό του διασφάλιζε ένα από τα συστατικά της ύπαρξης, διευκολύνοντας την απρόσκοπτη κίνηση και δράση του νεκρού στον Άλλο Κόσμο.

Π. Η. Μ. Κουσουλής, Θάνατος και Ταρίχευση στην Αρχαία Αίγυπτο, Αρχέτυπο

Σαρκοφάγος, τάφος του Τουταγχαμών

ΕΛΕ.	Τώρα που πέθανε, γιατί με περιπαίζεις;		
ΘΕΟ.	Πιστή μένεις σ' αυτόν και μ' αποφεύγεις.	1350	
ΕΛΕ.	Τώρα όχι πια· το γάμο να ετοιμάσεις.		
ΘΕΟ.	Ἀργησες να με στέρξεις, χαίρομαι όμως.		
ΕΛΕ.	Ας ξεχαστούνε τα παλιά. Θα κάνεις...		
ΘΕΟ.	Η χάρη θέλει αντίχαρη· τι πράγμα;		
ΕΛΕ.	μαζί μου τώρα ομόνοια και φιλία.	1355	
ΘΕΟ.	Πάει ο θυμός που σου είχα, είναι φευγάτος.		
ΕΛΕ.	Πέφτω στα γόνατά σου, αφού 'σαι φίλος. ²¹		
ΘΕΟ.	Τι μου ζητάς, παρακαλώντας έτσι;		
ΕΛΕ.	Τον πεθαμένο άντρα μου να θάψω.		
ΘΕΟ.	Τάφος χωρίς νεκρό· σκιά θα θάψεις;	1360	
ΕΛΕ.	Συνήθεια των Ελλήνων, τον πνιγμένο...		
ΘΕΟ.	Είναι πολύ σοφοί σ' αυτά· τι κάνουν;		
ΕΛΕ.	σ' αδειανά πέπλα εντάφια τον κηδεύουν.		
ΘΕΟ.	Στη χώρα μου όπου θες χτίσ' του έναν τάφο.		
ΕΛΕ.	Όσοι πνιγήκαν, δεν τους θάβουμε έτσι.	1365	
ΘΕΟ.	Μα τότε πώς; Δεν ξέρω τα έθιμά σας.		
ΕΛΕ.	Γ' αυτούς σκορπάμε δώρα μες στο κύμα. ²²		
ΘΕΟ.	Για το νεκρό τι θέλεις να σου δώσω; ²³		
ΕΛΕ.	Τίποτα δε γνωρίζω, ετούτος ξέρει. ²⁴		
ΘΕΟ.	Μας έφερες καλό μαντάτο, ξένε.	1370	
ΜΕΝ.	Μήτε για το νεκρό μήτε για μένα.		
ΘΕΟ.	Πώς θάβετε τους θαλασσοπνιγμένους;		
ΜΕΝ.	Σύμφωνα με το βιος που 'χε καθένας.		
ΘΕΟ.	Για χάρη της, ό,τι κι αν πεις, στο δίνω.		
ΜΕΝ.	Πρώτα για τους νεκρούς ένα σφαχτάρι. ²⁵	1375	
ΘΕΟ.	Όποιο διαλέξεις ζώο, θα σου το δώσω.		
ΜΕΝ.	Εσύ να ορίσεις· δώσε μου ό,τι θέλεις.		
ΘΕΟ.	Εδώ σφάζουμε εμείς άλογο ή ταύρο.		
ΜΕΝ.	Από καλή μονάχα να 'ναι ράτσα. ²⁶		
ΘΕΟ.	Πολλά μες στα κοπάδια μας υπάρχουν.	1380	
ΜΕΝ.	Κι ένα αδειανό κρεβάτι με στρωσίδια. ²⁷		
ΘΕΟ.	Κι αυτό θα γίνει. Τι άλλο του προσφέρουν;		
ΜΕΝ.	Τον πόλεμο αγαπούσε, χάλκινα όπλα.		

**Η ΨΕΥΤΙΚΗ
ΥΠΟΣΧΕΣΗ
ΚΑΙ ΤΟ ΑΙΤΗΜΑ
ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ**

► Πώς η Ελένη εξασφαλίζει την ευνοϊκή στάση του Θεοκλύμενου;

► Τι του ζητά;
Ποιες είναι οι πρώτες του αντιδράσεις;

**Η ΣΥΜΒΟΛΗ
ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ
ΣΤΟ ΔΟΛΟ**

► Τι ζητάει ο Μενέλαος από το Θεοκλύμενο;

ΣΧΟΛΙΑ

21. Η Ελένη εκμεταλλεύεται αμέσως την προηγούμενη δήλωση του Θεοκλύμενου και πέφτει στα πόδια του.
22. Οι ήρωες του Ευριπίδη χρησιμοποιούν κάθε μέσο, ακόμα και τα λατρευτικά έθιμα, προκειμένου να εξυπηρετήσουν το στόχο τους.
23. Ο βασιλιάς προσπαθεί να κλείσει το θέμα, για να ευχαριστήσει την Ελένη και ταυτόχρονα να επισπεύσει το γάμο του.
24. Είναι ένας έξυπνος τρόπος να συμμετάσχει στο διάλογο ο Μενέλαος. Άλλωστε αυτός θα εκτελέσει την τελευταία φάση της «μηχανής», του σχεδίου δηλαδή της φυγής.
25. Η προσφορά αυτή λεγόταν *πρόσφαγμα* και πίστευαν ότι με αυτήν ικανοποιούσαν την ψυχή του νεκρού.
26. Οι προσφορές προς τους θεούς του Κάτω Κόσμου ήταν δυο ειδών: οι αναίμακτες (π.χ. καρποί, φρούτα κ.λπ.), που έκαιγαν ή απλώς τοποθετούσαν πάνω στο βωμό, και οι αιματηρές, δηλαδή ζώα (π.χ. ταύροι ή άλογα), που δεν έπρεπε να έχουν ελαττώματα ούτε να έχουν χρησιμοποιηθεί σε γεωργικές εργασίες. Τα ζώα αυτά ονομάζονταν *άφετα* και έβοσκαν ελεύθερα στους περιβάλλους των ιερών.
27. Πρόκειται για την αρχαία συνήθεια του κενοταφίου για τους νεκρούς οι οποίοι θάβονταν μακριά από την πατρίδα ή δεν είχαν βρεθεί έπειτα από μάχη ή ναυμαχία. Κάτι ανάλογο στον καιρό μας είναι το μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Παρατηρώντας τη διπλανή φωτογραφία ας «ακούσουμε» για λίγο το διάλογο των προσώπων:

- Ποιους στίχους του κειμένου θα μπορούσαν να εκφωνούν;
- Ποιος φαίνεται να είναι ο ρόλος του Μενέλαου;
- Πώς φαντάζεσαι ότι θα αντιδράσει ο Θεοκλύμενος;

Θεοκλύμενος – Μενέλαος – Ελένη
(Α. Καλλέργης – Θ. Κωτσάπουλος – Α. Συνοδινού,
Ελληνική Σκηνή Άννας Συνοδινού, 1966, σκην. Γ. Θεοδοσιάδης)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Η παρουσία του Μενέλαου στο Επεισόδιο αυτό αποτελεί μέρος του μηχανισμού απάτης, καθώς υπάρχει φανερή αντίθεση ανάμεσα σε αυτό που δείχνει ότι είναι (*φαίνεσθαι*) και στην πραγματική του ταυτότητα (*είναι*).
  - Ας σκεφτούμε πώς αναδεικνύεται η αντίθεση αυτή:
    - στην εμφάνισή του·
    - στη συμπεριφορά του απέναντι στο Θεοκλύμενο·
    - στη στάση του απέναντι στα λατρευτικά έθιμα.
- Η πλεκιάνη ολοκληρώνεται. Ο Θεοκλύμενος φαίνεται να έχει εξαπατηθεί.
  - Ας συγκρίνουμε τα «όπλα» που χρησιμοποίησαν η Ελένη και ο Μενέλαος για την εξαπάτηση του Θεοκλύμενου και με βάση αυτά ας συζητήσουμε τη συμβολή του καθενός στην προώθηση του σχεδίου απόδοσης.
- Πώς θα έκρινε ένας Αθηναίος της εποχής τα μέσα που χρησιμοποίησαν; Εσύ πώς τα κρίνεις;

Μενέλαος
(Δ. Καρέλλης, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 3

ΟΙ ΔΥΟ ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ

Δύο ειδών επιχειρήματα υποστηρίζονται και σχετικά με το δίκιο και το άδικο, και κατά τους μεν είναι άλλο πράγμα το δίκιο κι άλλο το άδικο, ενώ κατά τους δε το δίκιο και το άδικο ταυτίζονται. Θα προσπαθήσω να υποστηρίξω αυτή την τελευταία άποψη. Πρώτα πρώτα θα πω ότι είναι δίκαιο να ψεύδεσαι και να εξαπατάς. Όσοι υποστηρίζουν την αντίθετη άποψη θα δέχονταν ότι είναι σωστό και δίκαιο να λες ψέματα στους εχθρούς και να τους εξαπατάς, αταίριαστο όμως και κακό να κάνεις κάτι τέτοιο στους φίλους. Αλλά γιατί στους εχθρούς και όχι και στους φιλάτους; Παραδείγματος χάριν στους γονείς. Ας υποθέσουμε ότι ο πατέρας ή η μητέρα μας πρέπει να πει ή να πάρει ένα φάρμακο και δε θέλει να το πάρει· δεν είναι δίκαιο να τους το δώσουμε σε ένα ρόφημα ή σε ένα ποτό χωρίς να τους πούμε ότι είναι εκεί μέσα; Επομένως το να λες ψέματα στους γονείς και να τους εξαπατάς, το να κλέβεις τους φίλους και να χρησιμοποιείς βία εναντίον των πιο αγαπημένων σου προσώπων είναι δίκαιο.

Άγνωστος Σοφιστής του 5ου-4ου αι. π.Χ., *Δισσοί Λόγοι σχετικά με το δίκαιο και το άδικο*, 1-3 (μτφρ. Ν. Σκουτερόπουλος)
(Από το *Η αρχαία σοφιστική*, Γνώση)

ΘΕΟ.	Αντάξια για του Πέλοπα το γένος.		
ΜΕΝ.	Κι όσους καλούς καρπούς η γη δωρίζει.	1385	
ΘΕΟ.	Λοιπόν; Πώς τα σκορπάτε μες στο κύμα;		
ΜΕΝ.	Καράβι θα χρειαστεί με λαμνοκόπους.		
ΘΕΟ.	Και πόσο αλάργα απ' τη στεριά θα πάει;		
ΜΕΝ.	Όσο που τ' αφρονέρια του να βλέπεις.		
ΘΕΟ.	Γιατί; Έτσι συνηθίζουν στην Ελλάδα; ²⁸	1390	
ΜΕΝ.	Για να μη βγει το μίασμα στ' ακρογιάλι. ²⁹		
ΘΕΟ.	Γρήγορο πλοίο φοινικικό ³⁰ θα δώσω.		
ΜΕΝ.	Σωστά θα τιμηθεί ο Μενέλαος έτσι.		
ΘΕΟ.	Δίχως αυτήν εσύ δε φτάνεις τάχα;		
ΜΕΝ.	Μάνας το έργο αυτό, γυναίκας, τέκνου.	1395	
ΘΕΟ.	Πρέπει, όπως λες, αυτή να τόνε θάψει.		
ΜΕΝ.	Ασέβεια το νεκρό να μην τιμήσει.		
ΘΕΟ.	Λοιπόν ας γίνει κι έτσι· θέλω να 'χω γυναίκα ευλαβική. Μεσ στο παλάτι πήγαινε εσύ και διάλεξε όσα πρέπει	1400	Η ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΗΣ ΠΛΕΚΤΑΝΗΣ
	δώρα για το νεκρό· δε θα σε στείλω στη γη σου μ' αδειανά τα χέρια, ³¹ αν δώσεις σωστή σ' αυτήν βοήθεια· μου 'χεις φέρει καλά μαντάτα και γι' αυτό θα λάβεις, αντί για τα κουρέλια, πλούσια ρούχα και τροφές να γυρίσεις στην πατρίδα, γιατί η κακομοιριά σου είναι μεγάλη.	1405	▶ <i>Τι προσφέρει ο Θεοκλύμενος στο Μενέλαο;</i>
	Δυστυχισμένη εσύ, μην τυραννιάσαι για κάτι αγιάτρευτο· ο Μενέλαος βρήκε τη μοίρα του, οι νεκροί δεν ξαναζούνε. ³²	1410	
ΜΕΝ.	Στο χρέος σου, κυρά· από δω και πέρα πρέπει τον πρώτο σου άντρα να ξεχάσεις και ν' αγαπάς αυτόν που βλέπεις μπρος σου· το πιο καλό είναι αυτό την ώρα τούτη.		ΑΜΟΙΒΑΙΕΣ ΥΠΟΣΧΕΣΕΙΣ
	Κι αν θα σωθώ και φτάσω στην Ελλάδα, θα σβήσω την κακή σου φήμη, αν είσαι φρόνιμη για τον άντρα σου γυναίκα.	1415	▶ <i>Τι συμβουλεύει ο Μενέλαος την Ελένη;</i>
ΕΛΕ.	Θα γίνει αυτό· παράπονο δε θα 'χει και θα το δεις, αφού κοντά μου θα 'σαι. Πήγαινε τώρα, δόλιε, μέσα, πλύσου κι άλλαξε ρούχα. Σύντομα από μένα θα ωφεληθείς και τότε προθυμία θα δείξεις, βοηθώντας να προσφέρω στο λατρευτό Μενέλαο όσα πρέπει.	1420	▶ <i>Τι υπόσχεται η Ελένη στο Μενέλαο;</i>

ΣΧΟΛΙΑ

- 28.** Η περιέργειά του ίσως είναι προσωποική. Στην πραγματικότητα μάλλον θέλει να σιγουρευτεί για την απόσταση, που του φαίνεται μακρινή.
- 29.** Εννοεί το μίασμα που θα προέλθει από το αίμα των θυσιασμένων ζώων ή από τα αντικείμενα που χρησιμοποιούσαν στη νεκρώσιμη τελετή. Φυσικά δε χρειαζόταν τόσο απόσταση από τη στεριά, αλλά έτσι το πλοίο του Μενέλαου θα μπορούσε να απομακρυνθεί περισσότερο.
- 30.** Οι Φοίνικες ήταν γνωστοί ως καλοί ναυτικοί και έμποροι. Γενικά, *φοινικικό πλοίο* = γρήγορο πλοίο.
- 31.** Πρόκειται για συνήθεια που ισχύει και σήμερα, σύμφωνα με την οποία αυτός που φέρνει καλές ειδήσεις ανταμείβεται. Εδώ βέβαια με τις προσφορές του θεοκλύμενου εξυπηρετείται και άλλος στόχος: με τα ρούχα και τα τρόφιμα του θεοκλύμενου ο Μενέλαος θα μπορέσει να επιστρέψει στην πατρίδα του.
- 32.** Είναι ένας συνηθισμένος τρόπος παρηγορίας να προβάλλεται η ματαιότητα του θρήνου και του πόνου για τους πεθαμένους.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Η θεώρηση της *Ελένης* ως τραγωδίας ή τραγικωμωδίας διαφοροποιεί τη σκηνοθετική παρουσίαση των ηρώων.
  - Στην παράπλευρη φωτογραφία ποια σκηνοθετική άποψη, κατά τη γνώμη σου, αποτυπώνεται;
  - Ποιος νομίζεις ότι είναι ο θεοκλύμενος;

(Κ. Αθανασόπουλος – Σ. Μαβίδης – Λ. Τασσούλου, *Αμφιθέατρο*, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελιάτος)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Ο Ευριπίδης στήνει και στο Επεισόδιο αυτό ένα παιχνίδι ανάμεσα στην άγνοια και τη γνώση, ανάμεσα στο είναι και το φαίνεσθαι. Το παιχνίδι αυτό γίνεται φανερό τόσο στους σκόπιμα δίσημους λόγους του Μενέλαου και της Ελένης, όσο και στην τραγική ειρωνεία, που προκύπτει από τα λόγια του ανυποψίαστου θεοκλύμενου: λόγια που διαφορετικά ερμηνεύονται από όσους γνωρίζουν την αλήθεια και διαφορετικά από όσους την αγνοούν.
  - Ας αναζητήσουμε στο κείμενο δίσημους λόγους και σημεία με τραγική ειρωνεία.
  - Οι θεατές, ακούγοντας αυτά, ποια εικόνα σχηματίζουν για τους ήρωες; Τι νιώθουν;
- Ορισμένοι μελετητές βασιζόμενοι σε διάφορα στοιχεία, ανάμεσα στα οποία και στην παρουσία του θεοκλύμενου, χαρακτηρίζουν την *Ελένη* όχι ως τραγωδία αλλά ως τραγικωμωδία*, δηλαδή τραγωδία με έντονα κωμικά στοιχεία.
  - Ας αναζητήσουμε στο Επεισόδιο στοιχεία που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν αυτόν τον χαρακτηρισμό.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 4

ΕΝΑΣ ΔΙΣΗΜΟΣ ΛΟΓΟΣ

[Η Ηλέκτρα οδηγεί την Κλυταιμνήστρα στο σπίτι της, όπου θα τη σκοτώσει.]

ΗΛΕΚΤΡΑ. Πέρασε μες στο φτωχικό μου· μόνο πρόσεξε μήπως από τριγύρω η κάπνα σου λερώσει τα φορέματά σου. Τώρα θα προσφέρεις τη θυσία που χρωστάς στους θεούς. Τα προκαταρκτικά έχουν ήδη αρχίσει: ακονισμένο περιμένει το μαχαίρι που έσφαξε τον ταύρο.

Ευριπίδης, *Ηλέκτρα*, στ. 1139-1142 (μτφρ. Ν. Χουρμουζιάδης)
(Από το *Ευριπίδου Ηλέκτρα*, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη)

ΤΡΑΓΙΚΩΜΩΔΙΑ

Τραγικωμωδία δε σημαίνει ότι τα πάντα είναι κωμικά, αλλά ότι δεν είναι τα πάντα τραγικά.

Η.Δ.Φ. Kitto
(Από το Η.Δ.Φ. Kitto, *Η Αρχαία Ελληνική Τραγωδία*, μτφρ. Λ. Ζενάκος, Παπαδήμας)

Ηλέκτρα – Κλυταιμνήστρα (Ε. Παπά – Α. Κατσέλη από την κινηματογραφική ταινία *Ηλέκτρα*, σκην. Μ. Κακογιάννης)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στους στίχους 1313-1397 ο διάλογος των δύο προσώπων παίρνει τη μορφή σπικομυθίας. α) Γιατί, κατά τη γνώμη σας, επιλέγεται αυτή η μορφή διαλόγου εδώ; β) Τι αντίκτυπο έχει στους θεατές;
2. Να επισημάνετε ταφικά έθιμα που αναφέρονται στο Γ' Επεισόδιο. Ποια από αυτά επιβιώνουν στις μέρες μας και με ποια μορφή; Αν κάποιοι από εσάς προέρχαστε από άλλες χώρες, αφηγηθείτε, αν θέλετε, τι συνθίζεται στη χώρα σας.
3. *Τον άντρα σου τον έθαψαν ή όχι;* (στ. 1342): Η ερώτηση αυτή του Θεοκλύμενου θεωρείται ότι κατέχει σημαντική θέση στην εξέλιξη του δράματος. Γιατί;
4. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η συμπεριφορά των ηρώων θα έπρεπε να είναι αληθοφανής (*κατὰ τὸ εἰκὸς**) και ταυτόχρονα να υπηρετεί τη δραματική οικονομία (*κατὰ τὸ ἀναγκαῖον**). Η αρχή αυτή ισχύει στην περίπτωση του Θεοκλύμενου;
5. Ποια συναισθήματα προκαλεί στο θεατή η παρουσία του Θεοκλύμενου πριν και μετά τη σπικομυθία με την Ελένη;
6. Γράψτε δικούς σας στίχους που θα μπορούσαν να ενταχθούν στη σπικομυθία:
  - α) στίχους του Θεοκλύμενου που περιέχουν τραγική ειρωνεία, β) δίσημους λόγους της Ελένης ή του Μενέλαου.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

1. Αποφασίζετε την επόμενη διδακτική ώρα να αποδώσετε θεατρικά την ενότητα 1398-1424. Σχηματίζονται οι παρακάτω ομάδες: Α. Ομάδα σκηνοθεσίας, Β. Ομάδα ενδυματολογίας, Γ. Ομάδα υποκριτών. Μπορείτε να ενταχθείτε σε μία από τις παραπάνω ομάδες ανάλογα με τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντά σας. Προσπαθήστε να σκηνοθετήσετε τη σκηνή (δοκιμάστε και την εκδοχή της τραγικωμωδίας), να σχεδιάσετε τα κοστούμια και τις μάσκες, και να την παρουσιάσετε.
2. Για να καταλάβετε καλύτερα την αντίθεση ανάμεσα στο *είναι* και στο *φαίνεσθαι*, αναρτήστε σε έναν τοίχο της αίθουσας έναν πίνακα από χαρτόνι, όπου έχετε σχεδιάσει το περίγραμμα από ανθρώπινες φιγούρες που παριστάνουν βασικούς ήρωες της *Ελένης*: την Ελένη, το Μενέλαο, το Θεοκλύμενο. Μέσα στο περίγραμμα κάθε ήρωα καταγράψτε τα πραγματικά γνωρίσματα του χαρακτήρα του (π.χ. γενναίος, πιστός κ.λπ.) και έξω από αυτό εκείνα τα γνωρίσματα που οι άλλοι θεωρούν ότι έχει αυτός.

ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Να αναζητήσετε και σε άλλα λογοτεχνικά έργα – από οποιαδήποτε ιστορική περίοδο θέλετε – το μοτίβο του ανθρώπου που βρίσκεται παγιδευμένος σε ξένη χώρα και προσπαθεί με κάθε τρόπο να διαφύγει. Μπορείτε να αρχίσετε την αναζήτησή σας με κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας που έχετε διδαχτεί στις προηγούμενες τάξεις και με κείμενα της νεοελληνικής λογοτεχνίας της τάξης σας.
2. Την αντίθεση *είναι – φαίνεσθαι* την έχουμε επισημάνει στην *Ελένη* ήδη αρκετές φορές. Ας την αναζητήσουμε και αλλού, όπως, για παράδειγμα: στην ιστορία, στην καθημερινή μας ζωή, στις σχέσεις των ανθρώπων, στην ενημέρωσή μας από τα ΜΜΕ... Λέξεις-κλειδιά: απία – αφορμή, ειλικρίνεια – υποκρισία, πραγματική φύση – ετικέτα, γνήσιο – κάλπικο, καλή και κακή φήμη.

ΘΕΜΑΤΑ
ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Η επεξεργασία των δελτίων, όπως θα διαπιστώσατε, παρουσιάζει και αυτή τη δυσκολία της. Μια υπόδειξη: Αφού ταξινομήσετε τα δελτία σας κατά κατηγορία, γράψτε τα συμπεράσματά σας. Αναζητήστε, αν υπάρχει σχολική βιβλιοθήκη, τη σχετική βιβλιογραφία.

- Ας ταξινομήσουμε τα δελτία που αναφέρονται στο θέμα *γνώση – άγνοια*. Ποια στοιχεία προκύπτουν για την πορεία του κάθε ήρωα (Ελένη, Μενέλαος, Τεύκρος, Αγγελιαφόρος) από τη γνώση στην άγνοια;
- Ας κάνουμε το ίδιο για το θέμα *μνήμη του Πρωτέα*. Ποιος ο ρόλος του στο έργο; Ποιος ο ρόλος του στη σκηνογραφία;

ΕΥΡΥΠΙΔΗ *Ελένη*

Β΄ ΣΤΑΣΙΜΟ

στ. 1425-1499

Μέσα από την ανατροπή η αποκατάσταση της ισορροπίας

*«Γέλασεν δὲ θεὰ δέξατό τ' ἔς χέρας βαρύβρομον αὐλὸν»
(στ. 1349-1351, μῦθρ. στ. 1479-1482)*

ΠΛΟΚΗ

ΘΕΜΑΤΑ

- Ο μύθος της Περσεφόνης
- Λατρευτικές τελετές και σύμβολα
- Ο ρόλος της τέχνης

*Χορός της Ελένης
(Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτινιάς,
χορογρ. Ε. Πίττα)*

Β΄ ΣΤΑΣΙΜΟ

Χορός

Α' ΣΤΡΟΦΗ	ΧΟΡΟΣ	Κάποτε η Μάνα των θεών ¹	1425	Η ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΑΣ ΣΕ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΗΣ ΧΑΜΕΝΗΣ ΚΟΡΗΣ
		χύθηκε απάνω στα βουνά, σε λόγγους δασοσκέπαστους, σε ποταμών νεροσυρμές και πολυβούιστους γιαλούς, γυρεύοντας ολούθε τη χαμένη	1430	
		κόρη της με το ιερό κι ανειπίωτο όνομα ² . Τριγύρω τα κρόταλα ³ βροντολογούσαν, σέρναν τ' αμάξι της θεριά κι εκείνη ακούραστα ζητούσε	1435	
		τη θυγατέρα που 'χαν κλέψει απ' τους κυκλόσυρτους χορούς των κοριτσιών. Μαζί της ακράτητες σαν άνεμος ορμήσαν η Άρτεμη βαστώντας τόξα	1440	
		κι η Αθηνά με τη βαριά της λόγχη. ⁴ Όμως ο Δίας από ψηλά στους λαμπερούς ουράνιους θρόνους αλλιώς κανόνιζε τη μοίρα.		
Α' ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ		Κι όταν τον πολυπλάνητο δρόμο της έπαψε η θεά, ζητώντας ανωφέλευτα την κόρη που δολερά είχαν κλέψει, στα χιονοσκέπαστα της Ίδης	1445	ΟΙ ΟΛΕΘΡΙΑΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΘΛΙΨΗΣ ΤΗΣ ΘΕΑΣ
		έφτασε κορφοβούνια, τις βίγλες των Νυμφών· απλώθη τότες η θλίψη της στα βράχια τα χιονισμένα και στα δάση· τους κάμπους άφησε της γης	1450	
		δίχως χορτάρι, τις σπορές δίχως καρπούς κι αφάνιζε το γένος των ανθρώπων· απόμειναν τα βοσκοτόπια κατάξερα κι από τις πόλεις	1455	
		λιγότεψε η ζωή· θυσίες δε γίνονταν για τους θεούς ούτε οι βωμοί είχαν προσφορές· στέρεψε τις ολόδροσες πηγές απ' την αγιάτρευτη θλίψη της κόρης που 'χασε.	1460	
			1465	

ΣΧΟΛΙΑ

1. Παραπέμπει σε μια ασιατική θεά που με διάφορα ονόματα (Ρέα, Κυβέλη, Ιδαία Μητέρα) λατρευόταν στην Ανατολή. Ο Ευριπίδης, όπως φαίνεται στη συνέχεια, την ταυτίζει με τη θεά Δήμητρα.
2. Πρόκειται για την Περσεφόνη. Απέφευγαν να προφέρουν το όνομά της όσοι δεν ήταν μυημένοι στα Ελευσίνια μυστήρια.
3. Τα κρόταλα, τα τύμπανα, οι αυλοί και άλλα όργανα συνδέονται με τη λατρεία της Μητέρας των Θεών αλλά και της θεάς Δήμητρας.
4. Σύμφωνα με ένα μύθο, η Αθηνά με το δόρυ και η Άρτεμη με το τόξο προσπάθησαν να εμποδίσουν τον Πλούτωνα να απαγάγει την Περσεφόνη. Ο Δίας όμως με έναν κεραυνό τις εμπόδισε.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

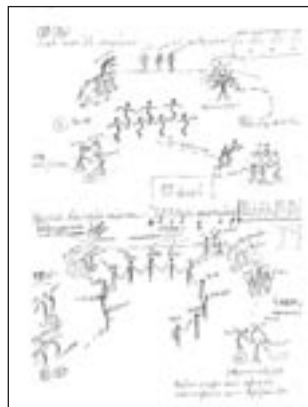
Οι γυναίκες του Χορού απλώνονται και πάλι στην ορχήστρα κι αρχίζουν να «αρχούνται» και να «άδουν» το τραγούδι τους.

Κρόταλα, τύμπανο

- Για τη μουσική (το μέλος*) της αρχαίας παράστασης δυστυχώς δε γνωρίζουμε πολλά.
- Με βάση τα συγκεκριμένα μουσικά όργανα που αναφέρονται και το διαφορετικό κλίμα σε κάθε στροφικό ζεύγος, ας «ακούσουμε» τη μουσική υπόκρουση στα διάφορα μέρη του Στασίμου.
- Ποιο σύγχρονο είδος μουσικής σου θυμίζει;

- Στη β' αντιστροφή ο Χορός αναφέρεται σε θρησκευτικές τελετές προς τιμήν του Διονύσου και θεών της Ανατολής.
- Με βάση τις εικόνες των σελίδων 103-107, ας φανταστούμε και ας καταγράψουμε με τη μορφή οδηγίων τη χορογραφία της β' αντιστροφής.

Χορογραφικές σημειώσεις της Ζ. Νικολαΐδη για τους Όρνιθες του Αριστοφάνη

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Έχεις αναρωτηθεί ποτέ πώς έφτασαν στα χέρια μας τα αρχαία κείμενα και ποιες δυσκολίες παρουσιάζει η ανάγνωσή τους; Πάπυροι, περγαμνές, βυζαντινοί μοναχοί, αντιγραφείς, καταστροφές... Ας μην ξεχνάμε το μακρύ ταξίδι των αρχαίων κειμένων μέσα στο χρόνο... Μέσα από μια τέτοια πορεία έφτασε σ' εμάς και η *Ελένη*, σε λίγα χειρόγραφα με αρκετά αντιγραφικά λάθη και στίχους ακρωτηριασμένους.

Στο Β' Στάσιμο, κυρίως στη β' αντιστροφή, τα χειρόγραφα είναι πολύ φθαρμένα και οι μελετητές, στην προσπάθειά τους να αποκαταστήσουν το κείμενο, έχουν προτείνει διαφορετικές γραφές, που οδηγούν και σε διαφορετικές μεταφράσεις.

- Ας δούμε, για παράδειγμα, στο Παράλληλο Κείμενο της επόμενης σελίδας τη μετάφραση της β' αντιστροφής από έναν άλλο μεταφραστή (Ε. Χατζηανέστη) και ας επισημάνουμε τις βασικές της διαφορές από τη μετάφραση του βιβλίου μας.

Αρχαίος πάπυρος με εμφανή σημεία φθοράς

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

ΑΠΟΚΡΙΕΣ

[...] στα χωριά ο αγρότης, ακόμα και μέσα στα γέλια και φαγοπότια της Αποκριάς, έχει την αίσθηση της μεταβολής που συμβαίνει την εποχή αυτή στη φύση και θέλει με πράξεις και ενέργειες, που ανάγονται σε παλαιές μαγικές συνήθειες, να υποβοηθήσει τον ερχομό της άνοιξης, να εξασφαλίσει τη βλάστηση και ευφορία των αγρών. [...] Η αποκριά μπαίνει με τα ταμπούρα· την ημέρα του Αγίου Αντωνίου [17 Ιανουαρίου] αρχίζουν και βαράνε τα ταμπούρα σ' όλες τις γειτονίες και γίνεται μεγάλος αλαλαγμός. [...] φορούν περικεφαλαία από δέρμα λύκου ή αλεπούς, η οποία είναι κωνική και έχει στην κορυφή της μία ή δύο ουρές αυτών των ζώων. Στους ώμους και στα στήθη από πάνω έχουν ράψει δέρματα ζαρκαδιών, ενώ οι μπροί καλύπτονται με δέρματα τράγων. Τη στολή αυτή συμπληρώνουν: 1) το προσωπίο, που αποτελείται από δέρμα ζαρκαδιού ή τράγου και έχει τρύπες στο ύψος των ματιών και στο στόμα και 2) θορυβώδη κουδούνια κρεμασμένα σε δερμάτινη ζώνη.

Γ. Α. Μέγας

(Από το Γ. Α. Μέγας, *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, Οδυσσέας)

Από καρναβαλικές γιορτές στη Σκύρο

Β' ΣΤΡΟΦΗ

Ὄταν ανθρώπων και θεῶν
σταμάτησαν τα φαγοπότια,
για να γλυκάνει ο Δίας⁵
της Μάνας τον πικρό θυμό,
στις Χάριτες⁶ μιλάει. «Εμπρός,
καλές μου, εσεῖς πηγαίντε
και με φωνές ολόχαρες
της Δήμητρας σκορπίστε την οργή·
κι εσεῖς οι Μούσες με χορούς
και με πασίχαρα τραγούδια». 1470
1475
Η Κύπριδα η πεντάμορφη
πρωτόπιασε ένα τύμπανο
κι ένα βαθύλαλο χαλκό·⁷
γέλασε τότες η θεά
κι απ' τους ακούς χαρούμενη 1480
την ηκερή στα χέρια της
πήρε βαριά⁸ φλογέρα.

Β' ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

Ελένη⁹, ὅσα δεν ἔπρεπε
ν' αγγίζεις, πράγματα ιερά,
δοκίμασες στο σπίτι σου 1485
κι οργίστηκε η θεά Μητέρα
που δε σεβάστηκες τις ἄγιες
θυσίεις της. Δύναμη τρανή
τα παρδαλόχρωμα κατέχουν
ελαφτόμαρα¹⁰ κι ο θύρσος¹¹,
στεφανωμένος με κισσό,
κι ο μαγικός ο δίσκος¹², ὅταν
γοργόδρομα στριφογυρνάει
μες στον αιθέρα, τα μαλλιά
που ορθοσπκώνονται, τιμή 1490
στο Διόνυσο, κι οι τελετές
οι ολονύχτιες της θεάς¹³.
Πάνω απ' το μέτρο η ομορφιά σου,
μα ὅλα καλά να σου ἔρθουν τώρα.¹⁴

Η ΣΥΜΦΙΛΙΩΣΗ

- ▶ Πώς ο Δίας γιάτρεψε το πένθος της θεάς;

Η ΕΝΟΧΗ(;) ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ
ΚΙ Ο ΡΟΛΟΣ
ΤΩΝ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΩΝ
ΤΕΛΕΤΩΝ

- ▶ Σε τι ἔφταιξε η Ελένη;
- ▶ Ποια σύμβολα χρησιμοποιούνται στα θεϊκά μυστήρια;

ΣΧΟΛΙΑ

5. Σύμφωνα με την παράδοση, η Δήμητρα ανακουφίζεται μόνο όταν επιστρέφει η κόρη της από τον Άδη. Εδώ όμως, αυτό επιτυγχάνεται με τη μουσική και το χορό.
6. Οι Χάριτες (Αγλαΐα, Ευφροσύνη, Θάλεια), που συμβόλιζαν τη χάρη και την τελειότητα των ανθρώπινων δημιουργημάτων, και οι Μούσες απαλλάσσουν τη θεά από τη βαριά θλίψη της και τον κόσμο από τα δεινά του.
7. Εννοεί τον υπόκωφο βαρύ ήχο είτε των τυμπάνων είτε της φλογέρας.
8. Η λέξη *βαριά* αναφέρεται στον τόνο του ήχου (βαρύτονος, μπάσος).
9. Στο πρωτότυπο *ῶ παῖ*. Ο μεταφραστής θεωρεί πως ο Χορός απευθύνεται στην Ελένη. Άλλοι θεωρούν ότι υπονοείται η Αφροδίτη ή η Περσεφόνη ή ακόμα και ο Αλκιβιάδης, που είχε κατηγορηθεί για ιεροσυλία.
10. Οι μαινάδες φορούσαν δέρματα μικρών ελαφιών.
11. Ραβδί από καλάμι ή ξύλο, με φύλλα κισσού ή αμπέλου στην κορυφή του, που το κρατούσαν οι οπαδοί του Διονύσου.
12. Οι πιστοί της Κυβέλης στριφογύριζαν πάνω από το κεφάλι τους ένα στρογγυλό δίσκο.
13. Μάλλον πρόκειται για την Κυβέλη· και εδώ αναμειγνύονται στοιχεία από διάφορες θρησκείες (συγκρητισμός).
14. Στους δύο αυτούς στίχους το πρωτότυπο κείμενο είναι πολύ φθαρμένο. Εδώ ο μεταφραστής αποδίδει μία από τις προσπάθειες αποκατάστασής του. Σύμφωνα με μια άλλη ερμηνεία των δύο τελευταίων στίχων του Στασίμου: *στηρίχτηκες πάντα στην ομορφιά σου*.

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

■ Μελετώντας το Στάσιμο αυτό προκύπτει ένα ακόμα ερώτημα: είναι το Στάσιμο εμβόλιμο ή συνδέεται, έστω και έμμεσα, με το δράμα; Σε αυτό μας τον προβληματισμό θα βοηθήσει και η απάντηση στα παρακάτω ερωτήματα:

Μαινάδα, αγγείο, 490 π.Χ.

- Ο Χορός αναφέρεται στην περιπέτεια της Κόρης (= Περσεφόνης)· ποια κοινά στοιχεία μπορεί να έχει η Περσεφόνη με την Ελένη και τις περιπέτειές της;
- Το Στάσιμο παρακολουθούν οι τσακισμένοι από την ήττα στη Σικελία Αθηναίοι. Βρίσκουν σε αυτό στοιχεία παρηγοριάς και ελπίδας;

■ Ας θυμηθούμε την προέλευση της τραγωδίας. Η αρχή της εντοπίζεται στις συμβολικές τελετουργικές πράξεις, με τις οποίες οι πιστοί λάτρευαν το Διόνυσο.

Χορός (Α. Σακελλαρίου – Κ. Ταχισόγλου, Ευριπίδης, Βάκχες, Άπρις, 1987, σκην. Θ. Τερζόπουλος)

Η παρουσία του Χορού, με το τραγούδι και την όρχηση, θεωρείται ότι συνδέει την τραγωδία με τις ρίζες της και φανερώνει το θρησκευτικό της χαρακτήρα.

- Ας αναζητήσουμε στο συγκεκριμένο Στάσιμο στοιχεία που φανερώνουν αυτόν της το χαρακτήρα.

Χορός σε σύγχρονη παράσταση (Αμφιθέατρο)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 2

ΜΙΑ ΑΛΛΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΗΣ Β΄ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗΣ

Στους ναούς των θεών
 θυσίες, παιδί μου, έχεις κάψει
 που ούτε ο νόμος θεών
 ούτε ο νόμος ανθρώπων ζητάει,
 κι έτσι έπεσε πάνω σου
 της Μεγάλης Θεάς η οργή,
 γιατί δεν σεβάστηκες
 τις θυσίες που ορίζει.
 Ιερή έχει δύναμη ο πλουμισμένος χιτώνας
 από δέρμα μικρού ελαφιού

κι ο κισσός κλοερός που τον άγιο
 στεφανώνει τον θύρσο,
 και του ρόμβου το σείσμα που ολοένα γυρίζει
 στον αιθέρα βουίζει,
 τα μαλλιά π' ανεμίζουν την ώρα
 που λατρεύουν τον Βάκχο,
 της θεάς οι ολονύχτιες αγρύπνιες
 .....
 Μόνο για την ομορφιά σου καυχιόσουν.

(μτφρ. Ε. Χατζηναέστης)

(Από το Ευριπίδης, Ελένη, Ι. Ζαχαρόπουλος)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Προκειμένου να βοηθήσετε τους συμμαθητές σας να κατανοήσουν το περιεχόμενο του Στασίμου, αφηγηθείτε σε ένα σύντομο κείμενο το μυθικό επεισόδιο στο οποίο αναφέρεται (α' στροφή – α' αντιστροφή – β' στροφή).
2. Να διακρίνετε τη διαφορά του συναισθηματικού κλίματος που επικρατεί ανάμεσα στα δύο στροφικά ζεύγη του Στασίμου. Να στηρίξετε την απάντησή σας με συγκεκριμένες αναφορές στο κείμενο.
3. «Μέσα από την ανατροπή η αποκατάσταση της ισορροπίας» πιλοφορείται το Β' Στάσιμο. Ποια στοιχεία του κειμένου θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν αυτό τον τίτλο;
4. Συνοψίστε σε ένα κείμενο τα επιχειρήματα που στηρίζουν:
  - την άποψη ότι πρόκειται για ένα εμβόλιμο Στάσιμο,
  - την άποψη ότι το Στάσιμο συνδέεται με το δράμα.
5. Να εντοπίσετε τα κοινά λατρευτικά στοιχεία της Κυβέλης που υπάρχουν:
  - στο Β' Στάσιμο,
  - στην παράπλευρη εικόνα της θεάς και
  - στον Ομηρικό Ύμνο «Στη Μητέρα των Θεών».

«Εξύμνησέ μου τη μητέρα των θεών και των ανθρώπων όλων,
 ω Μούσα λυγρόφωνη, του Δία του μεγάλου θυγατέρα,
 που των κροτάλων και τύμπανων η ιαχή κι ο ήχος των αυλών
 την τέρπει, και το ούρλιασμα των λύκων και των αγιόφθαλμων λεόντων,
 και τα όρη τα ηχερά και τα κατάφυτα φαράγγια.

Έτσι και συ να χείρσαι κι όλες μαζί οι θεές με το άσμα μου.»

Ομηρικός Ύμνος, «Στη Μητέρα των Θεών» (μτφρ. Δ. Παπαδίτσας & Ε. Λαδιά)

(Από το Ομηρικοί Ύμνοι, Παπαδίτσας)

Αναθηματικό
 ανάγλυφο
 του 3ου αι. π.Χ.
 με παράσταση
 της θεάς
 Κυβέλης

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Σε συνεργασία με τον καθηγητή της Μουσικής και χρησιμοποιώντας κρουστά όργανα, δοκιμάστε να προτείνετε ένα ρυθμό που να αποδίδει το συναισθηματικό κλίμα κάθε στροφικού ζεύγους.

ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Υποθέστε ότι το σχολείο σας έχει αποφασίσει να ανεβάσει την τραγωδία *Ελένη* στο τέλος της χρονιάς. Ετοιμάστε ένα κείμενο σχετικό με τη «Μουσική στο αρχαίο δράμα» για το Πρόγραμμα της παράστασης. Το κείμενο αυτό (300 περίπου λέξεων) καλό είναι να συνοδεύεται από σχετικό φωτογραφικό υλικό. Πληροφορίες μπορείτε να αναζητήσετε σε βιβλία Μουσικής, Ιστορίας, εγκυκλοπαίδειες και στο Διαδίκτυο.
2. Στο Στάσιμο που μελετάμε η Δήμητρα χαμογέλασε έπειτα από το μεγάλο πένθος, όταν την συνεπήρε η γοητεία της μουσικής. Με αφορμή το σποιχείο αυτό, προβληματιστείτε σχετικά με την επίδραση της μουσικής στην ψυχή των ανθρώπων. Εσείς τι μουσική ακούτε στις διάφορες στιγμές της ζωής σας; Πόσο σας επηρεάζει; Γιατί σε ανθρώπους διαφορετικής ηλικίας αρέσουν διαφορετικά είδη μουσικής; Τα συμπεράσματα από τον προβληματισμό αυτό να τα συμπεριλάβετε σε ένα σχετικό κείμενο που θα δημοσιευτεί στην εφημερίδα του σχολείου σας.

ΘΕΜΑΤΑ
ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Μπορούμε να παρουσιάσουμε εδώ το υλικό το σχετικό με την *όψη*: Ταξινομήστε το υλικό κατά κατηγορίες (π.χ. σκηνικό, υποκριτής κτλ.) και γράψτε ένα κείμενο-οδηγίες, που θα μπορούσε να το αξιοποιήσει κάποιος ειδικός (π.χ. σκηνοθέτης, σκηνογράφος).